

5. Osnovna literatura

Božičević 1958 = *Pesme Franja Božičevića Natalisa*, priredio Miroslav Marković, Beograd, 1958.

Crusius 1997 = Friedrich Crusius, *Römische Metrik: eine Einführung*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zürich und New York, 1997. (= ⁸1967)

Georges 2002 = *Lateinisch-Deutsch: Ausführliches Handwörterbuch* von Karl Ernst Georges. Elektronische Ausgabe der 8. Auflage (1913/1918), Directmedia Berlin 2002.

Glavičić 2001 = Branimir Glavičić, *Versifikacija hrvatskih latinista*, Književni krug, Split, 2001.

LHP 2000 = *Leksikon hrvatskih pisaca*, uredili Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Zagreb, 2000. Članak o Božičeviću sastavio je Mirko Tomasović.

Relja Seferović

Pedagoški pogledi Francesca Marije Appendinija prilikom otvorenja dubrovačke gimnazije

KLASIČNI JEZICI imali su dominantno mjesto u dubrovačkoj nastavi već u srednjovjekovlju, a njihovu ulogu nisu poremetile ni krupne političke promjene gašenjem Dubrovačke Republike početkom 19. stoljeća. Ona je poprimila tek nešto drukčiji oblik kroz rad i organizaciju nastavnika nove dubrovačke gimnazije. Među njima je čelno mjesto zauzima jedan stranac, nastavljajući tako još jednu tradiciju Republike, koja je u pravilu odgoj djece povjeravala stranim učiteljima.

1. Uloga Francesca Marije Appendinija u organizaciji dubrovačkog školstva
 Francesca Mariju Appendinija (1768-1837), zanimljivog i danas kao »osebnu kulturno-povijesnu pojavu«,¹ navikli smo vrednovati prvenstveno po djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, čiji je prvi svezak uz financijsku potporu Senata Republike tiskao u Dubrovniku marljivi izdavač Antonio Martecchini 1802. godine, dok je drugi svezak objavljen 1803.² Appendinijeve »Povijesno-kritičke vijesti o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana« predstavljaju temeljit i iscrpan izvor raznovrsnih podataka, ponajviše o kulturnoj prošlosti grada Sv. Vlaha. Svojim sustavnim izlaganjem talijanski pridošlica iz Pijemonta uspješno se uklopio u već zadani obrazac dubrovačke historiografije, uvelike unaprijedene u 18. stoljeću od strane domaćih velikana, Ignjata Đurđevića, Junija Restića, Serafina Marije Crijevića i Sebastijana Slade Dolcija, ali dao je ujedno naznaku vlastita praktičnog rada, nadalje profiliranog kroz odgoj mladih.

Postavši u ranoj mladosti članom pijarističkog reda, *Ordo scholarum piarum*, koji je poslije u Dubrovniku bio poznat kao Red skolopa, Francesco Appendini je zajedno s mladim bratom Urbanom (1777-1834) prihvatio obrazovanje mladih kao pravi životni put. Sam je precizno odredio, obraćajući se svojim kolegama prilikom otvorenja dubrovačke gimnazije u jesen 1817. pod zaštitom habsburškog cara i kralja Franje I. (1792-1835), kako je »cijela misao našeg Reda smještena u tome, da dakako nastojeći najiskušanim

¹ Miljenko Foretić, »Appendini, Frano Marija«, u *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga, 2000: 19.

² Tekst obaju svezaka odnedavno je dostupan korisnicima i u digitaliziranom obliku u zbirci *Varia* na *Austrian Literature online*. http://www.literature.at/webinterface/library/ALO-BOOK_V01?objid=16505&zoom=6.

metodama u velikom strpljenju, milosti i učenosti brinemo se ispravno podučiti i svakom vrlinom uresiti djecu povjerenu našoj brizi, ne vodeći nikakva računa o podrijetlu.«³

Zamijenivši koncem 18. stoljeća rodnu Italiju istočnojadranskom obalom, mladi učejak postao je profesorom govorništa u *Collegium Rhagusinum*. Zarana se istaknuo javnim istupima, pa je njegovu retoričku vještinu, dokazanu već kroz pohvalni govor nad odrom kneza Orsata Vladislavova Gozze 30. lipnja 1798. godine, preminulog tijekom uobičajene jednomjesečne časne uprave Dubrovačkom Republikom, Senat darežljivo nagradio kovanjem prigodne zlatne medalje vrijedne petnaest mletačkih dukata.⁴ Nadalje, Appendiniju je bio povjeren i posljednji ispraćaj dubrovačkog nadbiskupa Alojzija Spagnolettija, u čiju je čast izrekao govor u katedrali 12. srpnja 1799.⁵ No, njegova je uloga osobito došla do izražaja u pedagoškom radu i, štoviše, možemo reći da je uspješno povezoao višestoljetnu tradiciju dubrovačkog školstva s tada suvremenim obrazovnim tendencijama.

Naime, budući da je dubrovačka komuna još od srednjovjekovlja redovito sklapala ugovore sa stranim učiteljima na čelu gradske škole, povjeravajući im odgoj i izobrazbu mladih, Appendinijeva djelatnost može se smatrati zakašnjelim odjekom te prakse, iako su političke okolnosti bile stubokom promijenjene. Dok je ranije dubrovačka vlada samostalno odlučivala o uvjetima rada škole, povjerene isusovcima u drugoj polovici 17. stoljeća i njihovim nasljednicima skolopima u vrijeme privremenog ukidanja Isusovačkog reda 1773. pa do povratka Družbe u Dubrovnik sredinom 19. stoljeća, francuska okupacija 1806. godine uz Napoleonovo ukidanje Republike krajem siječnja 1808. neminovno su izazvali i korjenitu promjenu u radu dubrovačke škole. U skladu s »Općom osnovom opće javne nastave u Dalmaciji«, koju je proglasio civilni upravitelj Dalmacije Vincenzo Dandolo u svibnju 1807., utemeljen je licej u Zadru uz više gimnazija od Krka do Hvara, dok se do 1810. osnivaju i liceji u Rijeci, Dubrovniku i Karlovcu.⁶ Željom maršala Augstea Marmonta (1774-1852) osnovan je tako i dubrovački licej, naslijedivši prvo isusovački, a zatim skolopski *Collegium Rhagusinum*, čiji je rektor bio upravo Francesco Appendini.⁷ Svečano otvorenje te škole i pripadajućeg joj internata održano je 2. prosinca

³ *Vos certe haud fugit totam instituti nostri rationem in eo sitam esse ut scilicet probatissimis methodis insistentes in multa patientia, charitate et doctrina pueros nostrae curae commissos, nulla conditionum ratione habita, rite erudendos omnique virtute exornandos curemus.* Knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 243, *De gymnasii Ragusini institutione oratio*: 165.

⁴ Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800.-1880.)*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 2002²: 117.

⁵ Oba su govora izrečena na latinskom jeziku i čuvaju se u prijepisu u Knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 243. Govor povodom smrti plemića Orsata Gozze je na stranicama 81-90, a posmrtni govor za nadbiskupa Spagnolettija slijedi na stranicama 93-108.

⁶ *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet: politička i vojna povijest, religija, književnost...*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Novi liber, 1996.

⁷ Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999: 59-60, te 83-4, o organizaciji dubrovačkog liceja za vrijeme francuske uprave.

1808. godine.⁸ Okružen kolegama iz dojučerašnjeg učilišta, Appendini je kao upravitelj novog liceja javno uzvratio na uvodni govor opata Bernarda Petrova Zamagne (1735-1820), pjesnika, uglednog latinista i nadzornika liceja.⁹ Tom prilikom prisjetio se vlastitog dolaska u grad u mladenačkom dobu, naglašavajući da je u svakoj prilici bdio nad dobrom mladih i osjećao, zauzvrat, sve jače njihove prijateljske odnose.¹⁰

Promjena vlasti uz dolazak austrijskih trupa ponovo je, dakako, utjecala i na školstvo.¹¹ Početkom školske godine 1817./18. preustrojeno je cijelo školstvo u Dalmaciji. Dubrovački licej pretvoren je u carsko-kraljevsku gimnaziju i izjednačen je »s drugim sličnim zavodima u monarhiji«. Sam početak školske godine bio je odgođen zbog preuređenja s 4. na 22. studenog iste 1817.¹² Rad je započet prema privremenoj odredbi vlade, jer još nije bio uveden »gimnazijski kodeks«, koji je 1808. godine u Beču objavio Inocenc Lang, gimnazijski prefekt. Opisani Kodeks sadržao je i upute za prefekte, katehete i učitelje te sheme i formulare za razne spise.¹³ Pored svoje dužnosti prefekta novoutemeljene gimnazije, Francesco Appendini, rektor skolopskog zbora, bio je i privremeni profesor geografije i povijesti. Shvativši da djeca do svoje dvanaeste ili četrnaeste godine još ne razumiju talijanski, postigao je da su u »prvom razredu gramatičnom« koristili njegovu malu gramatiku *I primi elementi della lingua latina composti in italiano ed in illirico*, »Osnovi latinskoga jezika, sastavljeni na talijanskom i ilirskom«, objavljenu 1814. u Dubrovniku.¹⁴

Škola je bila relativno malobrojna, pa je Appendini još sredinom srpnja 1827. godine tvrdio »da zavod zbog samo stotinu učenika ne treba vicedirektora (a da ga se izvan skolopa ne može ni naći)«, ali dvorska je komisija ipak četiri mjeseca potom imenovala kao vicedirektora Bara Betteru, »političkog pretora i gradskog načelnika«, koji je stupio u službu u veljači 1828.¹⁵ Vlasti su prepoznale i nagradile Appendinijev osobni doprinos, dodjeljujući mu redovito najodgovornije službe i prosvjetne zadaće. Tako mu je bilo povjereno i privremeno uređivanje dubrovačkog Arhiva u prvim godinama uspostave austrijske vlasti u gradu,¹⁶ a sredinom tridesetih godina zamijenio je pokojnog brata

⁸ Ivo Perić, »Dubrovačko školstvo od pada Republike do 1918. godine«, *Analitički historijski rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. XV-XVI (1978): 367.

⁹ Vrhovni školski nadzornik Raffaele Zelli postavio je Bernarda Zamagnu nadzornikom i kotorskog liceja ukazom od 28. studenog 1810. u Ljubljani. Vicko Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, II. dio. Zagreb: Naklada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, 1892: 14-15, 20.

¹⁰ *Venuto in questa città sul verde fiore dei miei anni ed occupatomi lungamente con trasporto intorno ai di lei pregi ed ornamenti, quando potessi prescindere anche per un solo istante dai sacri doveri del mio istituto verso di voi, io li sentirei tuttavia nascere in me dalle vostre amichevoli relazioni.* Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, rukopis br. 279, fol. 69v.

¹¹ S. Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*: 192-197, s pregledom rada dubrovačke gimnazije za austrijske uprave do odlaska skolopa i povratka isusovaca sredinom 19. stoljeća.

¹² Josip Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«, u *Program č.k. velike državne gimnazije u Dubrovniku za školsku godinu 1902./3.* Dubrovnik: nakladom č.k. velike državne gimnazije, 1903: 3.

¹³ J. Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«: 3, 7.

¹⁴ Isto.

¹⁵ J. Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«: 12.

¹⁶ Bernard Stulli, »Dva pokušaja inventarizacije dubrovačkog arhiva početkom 19. stoljeća«, *Arhivski vjesnik* 11-12 (1968-69): 224.

Urbana na čelu zadarskog učilišta, gdje je i sam preminuo u siječnju 1837. godine. Kolege su ovom »poznatom lingvistu i historičaru« uputile priznanje, jer se »odlikovao i kao izvrstan pedagog i poučavatelj«. ¹⁷ Na mjestu prefekta dubrovačke gimnazije Francesca Appendinija naslijedio je skolop Tomo Tvrtko, od 1849. i kao direktor gimnazije, zadržavši taj položaj do povratka isusovaca u studenom 1854. godine. ¹⁸

Po riječima učenika dubrovačke gimnazije iz osamdesetih godina 19. stoljeća, čuvajući uspomenu na prvog prefekta gimnazije, »đaci su obožavali Frana [Appendinija], koji je znao biti starješina i prijatelj, s njima se šalio i šetao i imao u njima najposlušnije pitomce«. Iako je ocijenjeno da »brat mu Urban...bio je dubljeg uma i pametniji promatrač života i znanosti«, ipak su »njegova [Franova] predavanja bila čitave rasprave o latinskoj i talijanskoj književnosti, u kojima je iznosio i tumačio đacima povijesnu sliku događaja, pod utjecajem kojih su klasici pisali svoja djela; tim sistemom u svakoj se riječi otkrivahu autorov um, prilike i duh karaktera i mjesta.« ¹⁹ U kojoj su mjeri opisane osobine zastupljene u njegovim uvodnim obraćanjima okupljenim zvanicama i, što je još važnije, učenicima?

2. Poruke Appendinijeva govora

Odlukom središnje vlade 27. listopada 1817. godine predviđeno je da školska godina započne najvećom svečanošću u nazočnosti carsko-kraljevskog poglavara, prefekta, gimnazijskih profesora i svih učenika. Nakon svečane mise s *Veni, Creator* prefekt i profesori trebaju izreći prigodne govore u gimnazijskoj dvorani, »kojih će se prijepisi putem vlade podastrijeti carskom dvoru.« ²⁰ Zanimljivo je da se slična odredba o javnom objavljivanju sadržaja govora pojavila i ranije, u vrijeme francuskog liceja, pa je tiskar Antonio Martecchini 1809. godine tiskao posebnu knjižicu od 22 stranice naslovljenu *Discorsi pronunciati in occasione dell'apertura del Liceo di Ragusa*, odnosno »Govori izrečeni prilikom otvorenja dubrovačkog liceja«. ²¹ O popularnosti zbirke tih govora svjedoči i cjeloviti prijepis nastao 1815. iz pera Marka Marinovića (1792-1871), »nižeg sudskog činovnika, vatrene preporoditelja i zanesenog istraživača dubrovačke književne baštine i povijesti«. ²² Prijepis je danas pohranjen u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku. ²³

Istupajući skromnije pred slušateljstvom 1808. godine, kad je u svojstvu ravnatelja francuskog liceja trebao primjereno odgovoriti na pozdravne riječi »Presvjetloga Brnje

Gjamanjića, glavnog nadzornika dubrovačkog liceja, prigodom primanja mladeži u odhranilište«, ²⁴ Appendini je više pozornosti posvetio tehničkim pitanjima, upoznavajući učenike s kvalitetom smještaja u predviđenom internatu. Nije smio izostaviti ni prigodnu zahvalu francuskim generalima Marmontu i Clauzelu, civilnom upravitelju Garanjinu i samom Napoleonu. Njegovo izlaganje nije teklo posve slobodno, bilo je prejak omeđeno ovim obaveznim dijelovima, a trebalo je pritom ostaviti vremena i drugim kolegama, među kojima je nastavnik francuskog jezika, dominikanac Andeo Maslač, nesumnjivo privlačio velik interes kod francuskih zvanica. ²⁵ Osim toga, sama forma nije nudila Appendiniju dovoljno poticaja za uzlet mašte: u skladu s modernističkim tendencijama novih vlasti, valjalo je odustati od bogate latinske retorike i zamijeniti je skromnijim talijanskim ornatom. Premda Talijan rođenjem i jezikom, Appendini je bio srcem latinac.

Izravna usporedba dvaju govora pokazuje bitne razlike, iako je oba puta izlagao u svojstvu ravnatelja ili prefekta škole. Možemo ih svrstati u formalne jezične, jer je 1808. govorio talijanski, a devet godina kasnije latinski; potom u količinske, jer je rukopis govora iz 1808. obuhvatio svega dvije i pol stranice teksta, dok kasniji latinski govor ima pet stranica; te unutarnje, sadržajne. Najviše pozornosti zaslužuje, dakako, ova posljednja odrednica, jer je u nju najteže proniknuti. Što je zapravo motiviralo Francesca Appendinija za tako naglašena odstupanja?

Na prvom mjestu valja ukazati na značajnu promjenu vanjskih prilika u kojima se obraćao slušateljstvu. Dok je zajedno sa svojim kolegama ranije govorio talijanski pred francuskim okupacijskim vlastima, dolazak austrijskih snaga obnovio je klasicistički pristup. Iako je napravio ustupak praktičnim pitanjima organizacije školstva, upozorivši na tada postojeće »normalne« ili više osnovne škole sastavljene od tri razreda, kao pripremu za gimnaziju, ²⁶ Appendini je samo nabrojao predmete koje se podučavalo u gimnaziji. Spomenuvši vjeronauk, matematiku, fiziku, geografiju, građansku povijest i prirodopis, istaknuo je ipak latinski jezik i književnost kao temelj svega obrazovanja. Nije se pritom poslužio samo uvriježenim usporedbama između latinskog i »pučkih« jezika, tvrdeći da se »nitko nikada nije nadao, niti će se nadati, da bi se u svojoj pučkoj književnosti uzdigao do ikakve slave, a da se prethodno nije dotjerao pregledajući drevne radove Grka i Rimljana i

¹⁷ I. Perić, »Dubrovačko školstvo od pada Republike do 1918. godine«: 369.

¹⁸ J. Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«: 13. Također I. Perić, »Dubrovačko školstvo od pada Republike do 1918. godine«: 369, 371.

¹⁹ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 116.

²⁰ J. Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«: 7.

²¹ V. Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, II. dio: 27.

²² S. Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*: 322.

²³ To je rukopis br. 279, naslovljen *Miscellanea ossia raccolta di varie poesie scelte di alcuni antichi e moderni autori classici, fatta da Marco Marinovich li 5 Maggio 1815*. Tekst Appendinijeva govora unutar ove zbirke raznih tekstova navodi se na fol. 68v-70r.

²⁴ Prema prijevodu Zamagnina govora, koji je napisao učitelj Mato Stojković, citiran od strane V. Adamovića u djelu *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, II. dio: 110.

²⁵ Javnosti se tada uz Bernarda Zamagnu i Francesca Appendinija obratio i Luka Stulli, a koncem istog mjeseca prosinca i Andeo Maslač. Svi ti govori objavljeni su cjelovito pod naslovom *Discorsi pronunciati in occasione dell'apertura del liceo di Ragusa*. Ragusa 1809, nella stamperia privilegiata di A. Martecchini, a nalaze se i u spomenutom Marinovićevu prijepisu.

²⁶ »Otvorivši g. 1817. glavnu pučku trirazrednu mušku školu s posebnim nastavnikom za svaki razred, Austrija je doskočila velikoj kulturnoj potrebi gradanstva«, bilježi J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 205, a I. Perić dodaje da je dubrovačka viša osnovna škola nazivana »normalka« ili »normala«. I. Perić, »Dubrovačko školstvo od pada Republike do 1918. godine«: 358-360.

svoj um složio po njihovom obliku u razmišljanju i pisanju»,²⁷ već je latinski jezik čak izričkom pretpostavio grčkom. Bio je slobodan naglasiti da je latinski jezik »u kojem nalazimo dozrelo i povećano što god da je ljepše i savršenije nekoć donijela Grčka, pa su upute i pravila latinske gramatike, pjesništva i govorničtva osobiti dijelovi ove ustanove.«²⁸

Ova donekle pretjerana sklonost latinskom jeziku našla se u opreci i prema školskom programu, koji je predviđao »dok je prije glavna svrha bila učiti latinski, sad se latinski učio samo kao sredstvo za znanstveno shvaćanje i naučenje uopće svakog jezika.«²⁹ Međutim, Appendini je svoje stajalište nastojao opravdati konkretnim izlaganjem o praktičnoj koristi klasičnih jezika, ne slijedeći tek standardne i pomalo stereotipne obrasce o grčkom i latinskom kao temeljima uljudbe. Prije svega, prisjetio se dubrovačke školske tradicije, neizostavno laskajući pritom i republikanskoj prošlosti grada: »Naši preci, čiji se savjeti moraju priznati posve božanskima pa i u najmanjim stvarima, s pravom su cijenili grčki i latinski jezik kao temelj obrazovanja, kad se radilo o najozbiljnijem bavljenju književnosti.«³⁰ Bio je mišljenja, dakle, da sustavno učenje pravila latinske gramatike uz proučavanje izabranih djela rimskih klasika ne samo oplemenjuje učenikov duh trajnim vrednotama, već mu olakšava kasnije učenje drugih predmeta i to kroz srodni metodološki postupak i kroz razvijenu vještinu izražavanja i iskazivanja samostalnih misli. Upozorio je, nadalje, da je uloga njegova pijarističkog reda »da podučava i čuva latinstvo i talijanski jezik te da njihovu književnost ujedno oplemenjuje.«³¹ Napokon, s jedne strane Appendini je izričkom priznao korist od školskih promjena i provedenog osuvremenjivanja nastave uvođenjem trirazrednih škola kao pripreme za gimnaziju, gdje prepoznajemo i dodirne točke s ranije održanim govorom pred francuskom upravom. Svjestan je veze koja postoji između nižeg i višeg školstva i ovako je predočava: »Budući da se, naime, u tijeku studija sve međusobno prožima gotovo nekom vezom i bliskošću i budući da se veće spoznaje, da tako kažem, pozivaju vijestima o manjim stvarima, sigurno ako djeca usvoje loše ili nikako ono što moraju naučiti u osnovnim školama, mi ćemo ili izgubiti vrijeme i djelo, ili ćemo malo napredovati u podučavanju.«³² Dakako, ovdje se vidi

²⁷ ...nec cuique in gentili sua litteratura spes umquam fuit vel erit ad aliquam laudem assurgendi, nisi prius se in veteribus Graecorum Romanorumque operibus evolvendis expolierit mentemque suam in cogitando scribendoque ad illorum formam composuerit. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 163.

²⁸ ...et maxime Latinum, in quo quidquid pulchrius perfectiusque olim tulit Graecia, satum auctumque nascimur... ut Latinae grammaticae, poeseos et eloquentiae praecepta et regulae praecipuae partes sint huiusce institutionis. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 163-4.

²⁹ J. Posedel, »Povijest gimnazije u Dubrovniku«: 4.

³⁰ Compertum vobis exploratumque est, auditores, Graecum Latinumque sermonem a maioribus nostris, quorum consilia plane divina vel in rebus minutissimis recognoscenda sunt, cum ageretur de gravissimo litterarum negotio tam quod instructionis fundamentum iure respexisse. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 163.

³¹ Et quoniam noster scholarum piarum Ordo iam a multo tempore profitetur docere et tueri Latinitatem et linguam Italianam eiusque litteraturam simul excolere... De gymnasio Ragusini institutione oratio: 166.

³² Cum enim in studiorum curriculo omnia quasi quodam vinculo et cognatione inter se contineantur cumque maiores, ut ita dicam, cognitiones minoribus rerum notitiis invitantur certe si pueri quae in normalibus scholis percipienda mandantur, ea vel male, vel non didicerint, nos aut tempus et operam perdemus, aut parum in docendo proficiemus. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 168.

i posuđena misao iz Ciceronova govora za pjesnika Arhiju, o zajedničkoj vezi i spoznaji kojom su obuhvaćene »sve vještine koje se odnose na obrazovanost.«³³

Međutim, unatoč priznavanju vrijednosti pedagoških promjena koje su donijele suvremene škole, Appendini je ipak s druge strane isticao načela antičkih rimskih pedagoga kao nepromjenjive vrijednosti. Citirajući Kvintilijanovu misao da se »prvom pamćenju djece ne smije nepromišljeno vjerovati«, već djeca gradivo moraju »ponavljati i dugo utuvljivati«,³⁴ približio se problemu dječje psihologije. Uočio je da je mladima duboko usađeno svojstvo oponašanja, što može olakšati nastavu ako je učitelj ćudoredan i dobro vlada svojim predmetom, ali u protivnom može dovesti i do neželjenih posljedica, jer su karakteri mladih još nedovoljno izgrađeni: »mladi oponašaju što god vide i čine što čuju, osobito radi li se o manama koje se uče bez učitelja.«³⁵ Za opisani problem ponudio je konkretno rješenje u postupnom radu s djecom, kako bi se polako privikavali na kasnije napore. Po njegovu sudu, potrebno je »pošto dijete nauči slova i slogove, neka se zasebno i povezano polako privikava čitanju i pisanju, tako dugo dok ne stigne i čitajući i pišući do zadane brzine.«³⁶ U svemu ovome najveća odgovornost leži na učitelju, a on mora razvijati spoznajne vještine i moralne vrednote kod učenika.

Opisom idealnog učitelja prirodno je zaokružio svoje prigodno izlaganje u čast otvorenja nove gimnazije. Za Francesca Appendinija nije bilo sporno da je nastavnički poziv već tada bio nepravedno zapostavljen. No, izjavio je bez krznanja da upravo do njega samoga, do svakog pojedinca stoji u kolikoj mjeri će se približiti idealnoj slici i koliko će uopće biti cijenjen. Pored temeljitog vladanja predmetom koji podučava, uz neophodne moralne vrijednosti i ljubav prema djeci, vještina dobrog učitelja krije se u vrlini da odredi pravu mjeru gradiva koje učenici moraju svladati.

Po njegovim riječima, »Kao što se, naime, na najbolje postavljenom stolu ne smije ponuditi isto jelo djeci i odraslima, tako u ovoj raznovrsnosti studija ideja naše dužnosti zahtijeva da se svatko u svojoj vještini i predmetu predavanja pokaže najpažljivijim da ne izostavi nešto neophodno u podučavanju, ili da nešto suviše ne savjetuje, ili da mijesajući suviše s neophodnim duh i um djeci, da tako kažem, najjadnije ne zatvori.«³⁷ To je temeljna misao, Appendinijevo obrazloženje uloge nastavnčkog rada. Povezana s

³³ Etenim omnes artes quae ad humanitatem pertinent habent quoddam commune vinclum et quasi cognatione quadam inter se continentur. M. Tulli Ciceronis Pro Archia poeta oratio I, 2.

³⁴ Quin immo ne primae quidem memoriae temere credendum: repetere et diu inculcare fuerit utilius...M. Fabi Quintiliani Institutionis Oratoriae I. 31.

³⁵ ...adolescentes imitantur quidquid vident faciuntque quod audiunt, praesertim si agatur de vitiis, quae sine magistro discuntur. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 167.

³⁶ Postquam puer litteras et syllabas cognoverit, separatim et coniunctim tandiu lectioni et scriptioni lente assuescat, quamdiu et legendo et scribendo ad emendatam velocitatem perveniatur. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 168.

³⁷ Quemadmodum enim in mensa apparitissime structa non idem pueris cibus ac viris praebendus est, ita in hac studiorum varietate officii nostri ratio postulat, ut in sua unusquisque arte ac disciplina tradenda solertissimum se ostendat, ne quid aut necessariis in docendo praetermittat, aut quidquam supervacui consuletur, aut necessariis supervacuis commiscens spiritum pueris animamque, ut ita dicam, miserrime intercludat. De gymnasio Ragusini institutione oratio: 166-167.

prethodnim pogledima na kulturna postignuća starih Dubrovčana, uz razmatranje o dostojanstvu i naglašenom položaju latinskog jezika u nastavi, ona predstavlja jedno od tri temeljna načela u čijim se teorijskim okvirima kretao njegov pedagoški rad.

Izravna usporedba dvaju Appendinijevih govora najbolje ilustrira razlike u njegovu pristupu. Tekst govora na talijanskom jeziku, održanog 1808., navodi se s paginacijom na temelju Martecchinijeva izdanja iz 1809. Od njega ne odstupa ni Marinovićev prijepis iz 1815. Uz taj govor ovdje se navodi i kasniji prijevod učitelja građanske škole u Dubrovniku, Mata Stojkovića, kako ga je objavio njegov suvremenik Vicko Adamović koncem 19. stoljeća u djelu *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, II. dio: 113-116. Zadržani su izvorni pravopis i interpunkcije, a razriješene su kratice, što se navodi u uglatim zagradama.

Latinski govor pak naveden je po prijepisu koji se čuva u zbirci *Orationes Latinae civium Rhagusinorum Rhacusii habitae* u knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 243, str. 161-170. Paginacija se navodi na temelju tog prijepisa.

/X/ Risposta data dal Padre Francesco Maria Appendini delle Scuole Pie, rettore del Liceo, al discorso profferito dal signore ispettore generale

Dopo che l'illustre ispettore dei nostri studi ha così saggiamente riflettuto intorno all'alto oggetto che vi ha qua raccolti, o Signori, se io, per quanto a me li appartiene, non rispondesti che con un tacito silenzio approvatore, e se stimassi niente di meno di aver pienamente soddisfatto a quanto m'impone la pubblica comparsa, che deggio qui sostenere, né egli avrebbe certamente di che lagnarsi, né altro propormisi potrebbe, né di che dovessi io essere da voi interpollato. Se da un canto egli ha renduto la meritata giustizia al genio sublime di S.[ua] E.[ccellenza] il signor duca di Marmont per aver voluto ed approvato un piano di pubblica istruzione per cui Ragusa non avesse ad invidiar la sorte delle più colte metropoli, dove mercè di giudiziosi e solidi stabilimenti la morale e letteraria educazione è perpetuamente in fiore, e fosse nel tempo stesso superiore a tante illustri città di Provincia, che non li hanno, e li desidererebbero grandemente, dall'altro ha caratterizzato le zelanti premure del valoroso signor generale di divisione Clauzel e le saggie mire del provvido signor amministratore Garagnin per arrivare in così breve tempo e compiere una tanto lodevole intrapresa. Ha pur egli solidamente toccato il gran vantaggio che risentir potranno /XI/ rapporto e alla domestica economia ed al benessere dei loro figliuoli tante private famiglie di questa città, mentre nella successione dei tempi dieci giovani si succederanno di continuo gli uni agli altri per occupare gratuitamente dieci posti in questo novello liceo-convitto, e dieci altri col sussidio pur gratuito di mezza pensione potranno come quelli percorrere la carriera letteraria, istruirsi cioè non solo nella tanto utile e necessaria cognizione di varie antiche e moderne lingue, nel disegno, nella storia e nella geografia, ma ben anche nell'eloquenza, nella poesia e nei vari rami delle più astruse filosofiche e matematiche discipline. Sì...null'altro di più aggiunger dovrei per la solenne apertura di questo liceo in un

giorno così fausto ed avventuroso, in cui la memoria si celebra dalla gloriosissima assunzione all'imperiale trono di Francia dell'immortale Napoleone, il grande padre e difensore delle lettere e dei letterati; null'altro, dissi, aggiunger dovrei, se daltronde non fossi in preciso dovere di attestare pubblicamente, come faccio, le mie obbligazioni e quelle dei miei colleghi, al beneficentissimo nostro mecenate istitutore di questo convitto, di ringraziare questi incliti capi delle pubbliche autorità qui presenti e tanto benemeriti di questa bella opera, di eccitare in questi giovani, che ci fan corona, i dovuti sentimenti di gratitudine e riconoscenza verso i loro benefattori e di far nel tempo stesso qui solennemente palese l'impegno che io ed i miei colleghi ci assumiamo a nome dell'istituto delle scuole pie, di corrispondere, per quanto potremo, al fine che si propone il governo con questa istituzione.

Grande invero ella è la sorte vostra, o giovani, che in oggi con noi venite a rinchiudervi fra il recinto di queste pareti. Qui lungi da ogni strepito e guidati in ogni cosa dal metodo, nulla vi distorrà dalle studiose applicazioni. Qui voi dovrete per l'acquisto della virtù e della sapienza consacrare molte e molte ore, che forse altrove avreste inutilmente spese e perdute. Qui in una parola voi avrete in noi tanti padri e censori, quanti noi siamo; mentre se gli uni s'impiegheranno per formare il vostro cuore e dirigerlo a seconda dei retti dettami della religione

/XII/ e della morale, altri vi apriranno i fonti dell'amena letteratura e le vie difficili delle belle arti e delle gravi discipline. Ma tutti poi di concerto operando ci studieremo di farvi praticare le massime della migliore possibile educazione, acorto ancora di dovervi talvolta dispiacere, se voi rilutterete alla mano che dovrà guidarvi, persuasi che opportunamente facciamo in tutta l'estensione le loro veci.

Grande del pari è altresì la sorte vostra, o giovani, che dalle vostre private case avete il comodo di frequentare queste pubbliche scuole e di accoppiare alle massime della pietà e della religione gli utilissimi insegnamenti delle arti e delle scienze.

Venuto in questa città sul verde fiore dei miei anni ed occupatomi lungamente con trasporto intorno ai di lei pregi ed ornamenti, quando potessi prescindere anche per un solo istante dai sacri doveri del mio istituto verso di voi, io li sentirei tuttavia nascere in me dalle vostre amichevoli relazioni. Non dubitate adunque di tutta la mia attività e premura pel vostro profitto e siate certi egualmente di tutto l'impegno dei miei colleghi, a cui, per l'amore che vi portano, sta egualmente a cuore la vostra buona riuscita!

È vero che consci della nostra insufficienza e debolezza e anche altamente penetrati dall'onore che ci vien fatto nel vedere che in noi riposta viene la pubblica confidenza rapporto all'interessantissimo oggetto dell'educazione, vorremmo bene poterci meritare anche in appresso gli elogi, di cui per bontà del suo carattere è stato verso di noi e delle scuole pie cotanto prodigo e liberale l'egregio signor ispettore. Ma la pratica acquistata da lunghi anni in questo difficile ministero, l'obbligo ed il natural desiderio di giovarvi, la vostra indole docile e pieghevole al bene, l'impegno di tutti voi di non voler rendere frustranee le generose provvidenze del nostro signor duca e defraudare l'aspettazione di questo signor generale governatore e del signor amministratore e le speranze delle vostre famiglie e della patria e

l'aver per l'ispettore un personaggio così rispettabile ed illuminato, non permettono /XIII/ che noi trepidiamo sù di noi stessi e voi vi abbandoniate alle perplessità ed alle dubbiezze. Sì...consolatevi, o giovani; dove non giungeranno i nostri lumi e le nostre cognizioni, supiranno i lumi e le cognizioni del signor ispettore, il quale amando e desiderando al paro di noi i vostri avvanzamenti vi fa vedere colle sue immortali opere a qual alto grado di gloria possa condurre la coltura dei buoni studi. Consolatevi pure ed accingetevi di buonanimo a percorrere la nobile carriera che aperta vi viene dalla saviezza e generosità del nostro signor duca. Così noi animati dal vostro nobile impegno, nel mentre che soddisfaremo insieme con voi allo scopo ed ai voti del governo che ricompenserà poi la vostra abilità e talenti, ci gloriemo di aver contribuito a formare in questa città, madre feconda di sublimi ingegni, degli altri personaggi che aggiungano nuovo lustro e splendore alla storia di Ragusa.

Fine.

Odgovor Oca Frane M. Appendini-a, ravnatelja liceja, na govor rečen od gospodina glavnog školskog nadzornika.

Poslije nego vam je mudro razložio naš svijetli nadzornik naših škola o znamenitom prijedmetu, radi kojeg ste se ovdje sakupili, o gospodo, u koliko mi se čini, ja ne bih imao što nadostaviti nego mimoići potvrdjujući mukom dakako, da bi tim držao, da sam potpuno svojoj dužnosti udovoljio, u koliko mi nalaže moja zvaničnost, koju zastupam; niti bi se on za moj muk mogao tužiti, kao što ne bi imao ni što nadostaviti, kad bi me tko od vas upitao. Ako je s jedne priznao zasluge velikog uma N.[jegove] Preuzviš.[enosti] vojvode Marmonta, koji je htio pa i potvrdio naučnu osnovu, kojom se Dubrovnik može ponositi nad toliko drugih gradova, gdje je kroz trijezne i ozbiljne ustanove, čudoredni i književni uzgoj u potpunu cvijetu, a u isto vrijeme može prednjačiti znamenitim gradovima naše pokrajine, koji ih ne imaju a u velike ih žele; s druge istaknuo je gorljivo nastojanje vrijednog gosp.[odina] zapovijedajućega generala Clauzela, kao što i pametnu namisao gosp.[odina] upravitelja Garanjina, koji je započeo pa i u kratko dovršio toliko pohvalno djelo. Istaknuo je i veliku korist, koja će se oćutjeti u domaćem gospodarstvu i dobrobiti djece sukromnih obitelji ovog grada, jer s vremenom deset mladića dobit će sušljedice deset besplatnih mjesta, a deset drugi sa polovicom podpore u ovom novom liceju, gdje će moći kako prvi, književno se izobraziti, t. j. vježbati se ne samo u toliko korisnom i potrebitom poznavanju starih jezika nego i novih, risanju, povjesti, zemljopisu, u govorništvu i različitim granama mudroslovnim i računskim. Jest ne bi imao što nadodati pri otvoru ovoga liceja, u dan toli sretan i čestit, jer se danas svetkuje dolazak na carsko francusko prijestolje nesmrtnog velikoga Napoleona I., oca i njegovatelja knjige i književnika; ništa drugo ne bi imao nadodati, da me dužnost na to ne zove, da javno posvjedočim, kako to i činim, u ime svoje i svojih drugova javnu zahvalnost našem Meceni, utemeljitelju ovog zavoda; da zahvalim svjema prisutnim starješinama javnih ureda, kao promicateljima ovog lijepog djela; da uzbudim u ovoj mladeži ponizna čuvstva harnosti

i priznavanja naprama njihovim dobročiniteljima; da istodobno svečano izjavim, da ja i moji drugovi ovezujemo se u ime ovog zavoda, u koliko nam budu sile dopustile potpuno odgovoriti svomu zvanju sve dotle, dok vlada drukčije ne odredi.

Doistine, o mila mladeži, velika je tvoja sreća, što ujedno s nama zatvaraš se između ovih tvrdih zidova. Ovdje udaljeni od svake buke, a u svakom načinu upravljani, ništa vas neće odvratiti od marljiva učenja. Ovdje da postanete kreposni i mudri morate posvetiti sve vrijeme, koje bi za stalno drugdje u dangubi proveli. Ovdje u jednu riječ, imat ćete u nama toliko otaca i popravljača, koliko god nas ima; jer jedni će uzgajati vaša srca po nabožnom i čudorednom zakonu; drugi će vam pokazati vrelo krasne književnosti; put za poznavanje lijepih umjetnosti i ozbiljnih znanosti. No svi u zajednici nastojat ćemo, da živite po načelima najboljeg uzgoja, makar katkada prouzročili u vam i negodovanje, kad bi se vi oprli ruci, koja vas ima voditi, uvjereni, da vašim roditeljima, koji su u nas položili svoju očinsku ljubav, bit će veoma drago, da ih zgodno i potpuno u svem zamijenimo.

Velika je takogjer sreća tvoja, o mladeži, da ćete iz svojih privatnih kuća moći pohađati ovu javnu učionicu, i sjediniti načela pobožna i vjerzakonska sa korisnim poučavanjem znanosti i umjetnosti. Došavši u ovaj grad za moje mlade dobe, iz sve duše prionuo sam oko njegovih rijetkih znamenitosti, te kad bi i čas prekinuo vršiti svete dužnosti svoga zvanja naprama vama, ja bih ćutio, da se one ragjaju u meni iz vaših prijateljskih osjećaja. Nemojte ni za jedan časak sumnjati o mojoj radinosti kao i škrbi za vaš napredak, a budite uvjereni i za moje drugove, kojima za ljubav koju vam nose, stoji na srcu vaš dobar uspjeh.

No uvjereni o našoj nedostatnosti i slabosti, ali duboko proniknuti čašću, koja nam se danomice pokazuje time, što se u nas polaže javno pouzdanje u ovoj znamenitoj zadaći, nastojat ćemo da i unaprijed zaslužimo one pohvale, kojima je naš svijetli nadzorniku dobroti svojoj nas i naš red svegjerno obasipao. Ali mnogodišnja naša praksa u ovom trudnom zvanju, pa i obveza kao i naravna želja koristiti vam, vaša narav sklona na dobro, težnja sviju vas, da ne ostanu uzaludne velikodušne namjere našega gosp.[odina] vojvode, i da ne ostanu osujećena iščekivanja gosp.[odina] generala namjesnika i upravitelja, nada vaših obitelji i otadžbine, napokon i to, što imamo za nadzornika osobu uglednu i izobraženu sve to ne dopušta, da se plašimo od sama sebe, a vi da se ne podate smetnji i zabuni. Jest, utješi se, o mladeži, jer gdje ne dopre naše znanje, doprijet će znanje našega gosp.[odina] nadzornika, koji ljubeći i želeći ujedno s nama vaš napredak, pokazao je svojim nesmrtnim djelima, do kojeg stupnja časti može se doprijeti učenjem. Utješite se takogjer i trsite se svom dušom, da dogjete do časna zvanja, kojeg vam nudi mudrost i velikodušnost gosp.[odina] vojvode. Tako uzhićeni vašim plemenitim nastojanjem, zadovoljit ćemo ujedno s vama svrsi i želji naše vlade, koja će nagraditi vašu sposobnost i darovitost, pa ćemo se uzradovati, što smo i mi doprinijeli, da u ovom gradu, koji se već ponosi velikim umovima, uzgojimo i drugih muževa, koji će biti na slavu i diku povjesti Dubrovnika.

/161/ *De gymnasii Ragusini institutione oratio habita die 22 Novembris anni 1817 in ecclesia Sancti Ignatii Ragusii a S. Francisco Appendini scholarum piarum in eodem gymnasio rectore*

Qua nos de causa, auditores praestantissimi, tanta hominum frequentia tantoque apparatu hodierna die huc convenerimus, certe si non aliunde hoc possemus deprehendere, ex ingenti alacrique, qua praecingimur, puerorum iuvenumque corona satis aperte detegere-mus. Neque enim tam frequentes, nec cum praeceptoribus suis hic adessent, si de iis, quae ad illorum conditionem felicitatemque pertinerent, minime ageretur. Agitur, ut iam probe nostis, de instructione publica, de studiis litterarum, quae tanto solemnus hodie in hoc loco sunt a nobis inauguranda, quanto maior fuit Francisci primi Imperatoris et Regis nostri potentissimi liberalitas et munificentia in iis confirmandis et ampliandis, quae fuerant in hac urbe ad iuvenum ingenia excolenda a multis iam saeculis instituta. Pro quo quidem beneficio tanta clementia et benignitate in Ragusinam iuventutem collato eo maiores gratias Caesari referre debemus, quo uberiores sunt, quae inde promanant, commoda atque utilitates.

Atque, ut ab illis scholis quas normales appellant quaeque, ut iam in hac urbe, sic in clarioribus Ragusinae Provinciae locis instituentur, aliquid dicere incipiam, quem fructum bonumque allaturas esse arbitramini, cum ipsae in tres classes distributae id omne puerulis exhibeant, quod necessarium

/162/ est, ut quis a primis elementis modum discere possit recte legendi, scribendi, computa faciendi primasque Italicae et Latinae grammaticae regulas comparandi? Quid utilius, quam quod pater familias divitiis fortunaeque bonis destitutus hac normalium scholarum methodo liberos suos sine ulla impensa nulloque incommodo in caligraphia et arithmetica, quibus rem decusque familiarum non solum conservari, sed etiam augeri et parari saepe animadvertimus, rite possit instituere atque erudire? Quid tandem ad publicum privatumque bonum magis accomodatum effingi potest, quam in regionibus et pagis, in quibus aut nemo, aut vix unus et alter litterarum nomina agnoscebat, lectionem, scriptio-nem et computum effici reddique prope obvium atque vulgare? Quibus omnibus sane rebus illud etiam addendum (quod ego semper in educatione praecipuum esse existimavi, quia si homines probi et honesti, licet rudes et inalphabeti, hoc est sine litteris sibi aliisque utiles esse possunt, sine moribus, sine religione et virtute quamvis litteratissimi, humanae societatis veluti monstra et portenta censendi sunt) illud, inquam, addendum est, in hisce scholis dum infantes ac pueri in primis magisque necessariis humanarum cognitionum rudimentis instituuntur, naturalem asperitatem exuere, induere mitiores vultus ac pedetentim exsugere et actu perficere Catholicae religionis documenta atque officia, quae reliquo totius vitae curriculo maxime

/163/ erunt illis profutura. Nam cum in nostram seant, immo altis defixa radicibus animo penitus adhaereant, quae a prima pueritia discimus quaeque nobiscum una cum aetate creverunt, non solum earundem usum et consuetudinem religiose adolescentes retinebunt in iuventute et ad ultimam usque senectam, verum etiam ad posteros, hoc est ad familias suas

maximo humanae societatis bona illa facile transmittent, quae illis usus ipse probavit.

Sed scholae, ex quibus novum constat gymnasium, propter variam speciosamque studiorum methodique formam longe maioris utilitatis et momenti pensanda sunt. Nihil enim in hoc gymnasio desideratur ex illis rebus quae possunt adolescentibus discendi cupidis viam sternere ad humaniores litteras liberalesque disciplinas laudabiliter fructuoseque excolendas. Compertum vobis exploratumque est, auditores, Graecum Latinumque sermonem a maioribus nostris, quorum consilia plane divina vel in rebus minutissimis recognoscenda sunt, cum ageretur de gravissimo litterarum negotio tam quod instructionis fundamentum iure respexisse. In hisce enim duabus linguis vera et perfecta inveniuntur exemplaria ad omne pulchrarum artium scientiarumque genus mirifice accomodata, nec cuique in gentili sua litteratura spes umquam fuit vel erit ad aliquam laudem assurgendi, nisi prius se in veteribus Graecorum Romanorumque operibus evolvendis expolierit mentemque suam in cogitando scribendoque ad illorum formam composuerit. Iam vero in hac nova docendi ratione duo haec idiomata et maxime Latinum, in quo quidquid pulchrius perfectiusque olim

/164/ tulit Graecia, satum auctumque nanciscimur, ita commendantur atque coluntur, ut Latinae grammaticae, poeseos et eloquentiae praecepta et regulae praecipuae partes sint huiusce institutionis. Nam quantum temporis historiae, geographicae aliarumque rerum tradendarum, iuxta statutam methodum, conceditur, tantum ferme insumendum est in una grammatica, poesi et stilo excolendo. Quae quidem huius institutionis partes reliquae licet per se subsistant, propterea quod separatim et iuxta vera, quibus innituntur, principia a proprio doctore tradantur, tamen, si rem intimius, ut par est, expendamus, omnes ad unius poeseos et eloquentiae amplificationem referuntur. Nam cum vos, praeter grammaticam, humanitatem et rhetoricam, statis horis religionem etiam, mathematicam, physicam, geographiam et historiam civilem et naturalem doceri auditis, ne putetis, auditores, gravissimas has scientias et disciplinas non aliter ac in academiis, aut in athenaeis, hoc est quantum late patent, a nobis in gymnasio pertactari. Neque enim id ad rem omnino faceret, tum quia illud non pateretur tenera adhuc puerorum et adolescentum aetas, quae non minus humorum inopia, quam nimia quadam redundantia conficeretur, tum quia Latinae linguae et humaniarum litterarum studium, a quo totus instructionis exitus pendet, principem locum non obtineret. Qua re nihil certe damnosius perniciosiusque posset excogitari. Ecquid enim adolescentibus prodesset ea omnia audisse, immo cognovisse, quae ars unaquaque

/165/ et facultas complectitur, si tot tantaque rerum cognitiones et notitiae in ipsis adolescentibus vel praeposterae et intempestivae, vel inconditae inordinataeque essent, aut si iisdem, cum opus esset, ob grammaticae et rhetorices praeceptorum inscitiam sapienter uti ignorarent?

Cum igitur Latinae grammaticae, humanitatis et rhetoricae studium in hac metodo primum et praecipuum esse debeat cumque illud reliquiarum facultatum utpote per summa capita tradendum, quemadmodum ex earundem tot epitomatibus colligimus, sit tanquam

accepio quaedam et additamentum, iam ego vos alloquar, quibus docendi provincia publice est demandata. Ac primum non longis ego vos exhortationibus detinebo, religiosi collegae, qui aequae ac ego in ordine scholarum piarum voto solemniter adstricti peculiarem curam circa puerorum institutionem habituros esse Deo promisistis. Vos certe haud fugit totam instituti nostri rationem in eo sitam esse ut scilicet probatissimis methodis insistentes in multa patientia, charitate et doctrina pueros nostrae curae commissos, nulla conditionum ratione habita, rite erudiendos omnique virtute exornandos curemus. Assiduus diturnusque muneris vestri usus vobis confirmavit plerosque iuvenes, quos a teneris annis pietate et litteris diligenter imbuistis, postea reliquum vitae cursum tam feliciter instituisse, ut sibi, patriae et religioni maximo essent honori atque adiumento, ex qua sane re multo ampliorem quam quisquam ex magna auri argentique vi mercedem laboris vestri accepistis. Quae igitur de novo gymnasio instituendo a Caesare iussa accepimus, eo facilius a nobis illa executioni demandabuntur, quo maior in nobis est puerorum et iuvenum in litteris et Christiana pietate educandorum propensio

/166/ et voluntas. Et quoniam noster scholarum piarum Ordo iam a multo tempore proficitur docere et tueri Latinitatem et linguam Italicam eiusque litteraturam simul excolere, in hoc tota vos animorum contentione incumbite, ut haec laus nostri instituti propria non sine ingenti utilitate et commodo illarum, inter quas versamur, gentum populorumque quotidie magis adaugeatur. Vos quoque, gymnasii scholarumque normalium professores et magistri, aequalis moveat in pueris educandis cura ac sollicitudo. Recte docere et iuventutem bene instituere ars est multoque quam plerisque videtur difficilior salebrosiorque, nec grave quicumque professoris magistri nomen prae se fert, talem esse illum revera existimo, si iis omnibus, quae doctorem decent, cognitionibus et virtutibus destituatur. Ille, mea quidem sententia, vere magister ac doctor habendus est qui rerum tradendarum cognitionibus satis instructus artem docendi cum vitae sanctimonia coniungat et necessaria in pueris regendis auctoritate commendetur. Quid? Dubitabimus ne doctrinam praeceptoribus esse necessariam, quam magnam in vobis agnosco, aut praesertim scientiam docendi, quae in eo consistit ut diu multumque perpendentes quid cuique, quoque tempore conveniat, ita onera, labores et pensa distribuamus, ut pro ingeniorum aetatumque varietate distributa esse videantur. Quemadmodum enim in mensa apparitissime structa non idem pueris cibus ac viris praebendus est, ita in hac studiorum varietate officii nostri ratio postulat, ut in sua unusquisque arte ac disciplina tradenda solertissimum se ostendat, ne quid aut necessarii in

/167/ docendo praetermittat, aut quidquam supervacui consuletur, aut necessariis supervacuos commiscens spiritum pueris animamque, ut ita dicam, miserrime intercludat. Quantum vero possint in animis adolescentum exempla, praeceptorum opus non est. Ut id longa oratione ostendamus, adolescentes imitantur quidquid vident faciuntque quod audiunt, praesertim si agatur de vitiis, quae sine magistro discuntur. Itaque cum pueris ita nos dicitis et factis gerere debemus ut quod suademus exequi, quod vero vituperamus, illud nos fugere semper animadvertant. Quod si huc etiam addatur auctoritas illa, quae ex quadam

moderata constantique animi aequabilitate proficiscens, dum iuvenum venerationem et benevolentiam in magistros conciliat, eos dociles atque obedientes reddit et fraenat peccare timentes, scholarum methodique disciplina sarta tecta servabitur. Nam si adolescentes se a praeceptoribus suis tamquam a parentibus amari cognoverint, intelligant pariter raro esse extra periculum, numquam citra timorem poenae, immo noscant se esse sub magistro et aliquando sentiant etsi minora scientiarum experimenta ab omni poena immunes evaserint, id tribuant suae virtuti, non vero alienae et imperatae indulgentiae.

Quae omnia si in gymnasio locum habere debent, auditores, certe non minus firmiter tenenda sunt in scholis normalibus, in quibus infantes ac pueri modo velut per iocos et usus, modo per preces ac blanditias, modo per laudem et aemulationem, modo per victorias et praemiola excitandi sunt ad descendendum. Puerilis enim aetas ad attentionem mentis et laborem corporis nondum apta studium maxime

/168/ aversatur. Hinc vix dici potest quantum intersit ad gymnasii utilitatem et decus normales has scholas in pretio esse atque florere. Cum enim in studiorum curriculo omnia quasi quodam vinculo et cognatione inter se contineantur cumque maiores, ut ita dicam, cognitiones minoribus rerum notitiis invitantur, certe si pueri quae in normalibus scholis percipienda mandantur, ea vel male, vel non didicerint, nos aut tempus et operam perdemus, aut parum in docendo proficiemus.

Quandoquidem igitur infantium mens optimis suis et ipsa institutis informari potest, vos qui rudia adhuc tractatis ingenia, ad ea quae dicturus sum diligenter attendite. Postquam puer litteras et syllabas cognoverit, separatim et coniunctim tandiu lectioni et scriptio- ni lente assuescat, quamdiu et legendo et scribendo ad emendatam velocitatem perveniat. Cum memoria et in pueris iam tenacissima sit, illam idcirco exercitatione alite et firmate. Ut enim corpus, cum induruerit, ad quosdam membrorum flexus formari haudquaquam potest, ita memoria caeteraeque mentis facultates, si in ipsa pueritia non excoluntur, adultae quodammodo hebetantur. At sicuti ne primae quidem puerorum memoriae temere a vobis credendum est, ita cum ea, quae ad religionem praesertim et ad prima Italicae Latinaeque linguae elementa pertinent, memoriter discent, iuvabit ut monemur a Quintiliano, repetere et diu inculcare. Cavete

/169/ praeterea, ne aut plenam operam a puerulis exigentes eorum infirmitatem plus aequo oneretis, aut ad eorum captum intellectumque non descendentes in causa sitis, cur qui studium nondum amare possunt, illi odio habeant amaritudinem semel conceptam ultra rudes annos reformidaturi. Tandem si vobis incompertum non est, ea in teneris puero- rum animis pertinacius haerere, quae deteriora sunt et bona in peius facillime commutari, coram pueris bona semper, et bene Illyrice et Italice loquamini ne, cum adoleverint quae male didicerunt, illa incastum dediscere enitantur.

Sed cur haec vobis ego commemoro, qui docendi artem probe calletis, aut cur potius in rebus tam minutis vestraque sapientia fere indignis, vos detineo, ornatissimi auditores? Ignoscite, quaeso, si fortasse vobiscum immoderate me gessi illa monendo suadendoque quae necessaria non erant; ignoscite, inquam, illi, quo teneor studio ac desiderio videndi gymnasium

novasque scholas bene recteque procedere eosque iuventuti fructus afferre, quos sapientissimus Imperator et Rex noster Franciscus hac nova studiorum institutione sibi proposuit. Siquidem ille rebus maximis in tanto imperio domi militiaeque perfunctus iam nihil habet antiquius, nisi ut puerorum iuvenumque educatio atque institutio, quae regnorum fundamentum est, talis sit, qualis esse debet, nimirum ut religio, amoeniores litterae liberalesque disciplinae non solum quidquam boni amittant, aut quidquam iniquitate temporum

1170/ detrimenti capiant, sed ad suarum gentium populorumque felicitatem et gloriam quotidie magis floreat novumque decus adipiscantur. Iussis ergo et voto Regis nostri augustissimi gratiori, quo possumus, animo respondeamus, professores et discipuli praestantissimi, nos labore et disciplina, vos studio et diligentia. Sic certe eveniet ut in hac urbe, quam immortalibus scriptis Ghetalduus, Boscovichius, Cunichius, Stayus, Restius, Zamagna, Ferrichius multique alii tantopere nobilitarunt, artes et scientiae magis magisque effloreat. Sic eveniet ut nos, qui illas tradimus, vos vero, qui eas discitis, illorum advocemur in partem praemiorum, quibus artium scientiarumque cultores domus Austriaca aemulatissime afficere atque exornare consuevit.

Dicebam.

Govor prigodom osnutka dubrovačke gimnazije, koji je 22. studenog 1817. godine održao u crkvi Sv. Ignacija u Dubrovniku pijarist Francesco Maria Appendini, upravitelj iste gimnazije

Zbog kojeg smo se mi razloga, preugledni slušatelji, danas ovdje okupili u tolikom mnoštvu ljudi i u tolikom sjaju, dovoljno jasno ćemo otkriti iz golemog i veselog kola djece i mladih, kojim smo okruženi, ako to ne možemo drukčije shvatiti. Niti bi, naime, bili tako brojni, niti bi bili ovdje sa svojim starateljima, kad se nipošto ne bi radilo o onome što se odnosi na njihov uzrast i sreću. Radi se, kako ste već pošteno znali, o javnoj poduci, o nastavi književnosti. Nju trebamo danas na ovome mjestu tim svečanije ustanoviti, što je veća bila slobodoumnost i darežljivost Franje I., našeg najmoćnijeg cara i kralja, da se ona potvrdi i poveća, koja je u ovom gradu još prije mnogo stoljeća bila započeta radi podizanja duhova mladih. Za ovo baš dobročinstvo, pruženo tolikom blagošću i dobrostivošću dubrovačkoj mladosti, moramo tim više zahvaliti caru što su plodnije udobnosti i koristi koje odatle potječu.

Dakle, da započnem nešto govoriti o onim školama koje se nazivaju osnovnima i koje će se urediti i u većim mjestima dubrovačkog kraja, pošto su već u ovom gradu. Koji plod i dobro smatrate da će donijeti, kad same podijeljene u tri razreda pružaju djeci sve ono što je potrebno da netko od samih početaka može naučiti pravilno čitati, pisati, računati i uspoređivati prva pravila talijanske i latinske gramatike? Što je korisnije nego da otac obitelji, zabrinut za bogatstva i dobra imanja, ovim metodom osnovnih škola može svoju djecu, bez ikakva troška i štete, s pravom uvesti i podučiti u krasopisu i računu, čime se napredak i čast obitelji ne samo čuva, već i uvećava i postiže, što često primjećujemo? Što

se, napokon, može dostići prikladnije za javno i privatno dobro, nego da se u krajevima i selima, u kojima je ili nitko ili jedva poneko bio pismen, čitanje, pismenost i račun nauče i vrše kao nešto obično i svakidašnje? Svemu ovome dakako valja dodati još i to (što sam ja uvijek smatrao temeljnim u izobrazbi, jer ako poštene i časni ljudi, iako priprosti i neuki, odnosno nepismeni, mogu biti korisni sebi i drugima, oni bez čudoređa, bez vjere i vrline, ma koliko veleučeni, moraju se smatrati čudovištima i užasima ljudskog društva), to, kažem, valja dodati, da dok se djeca i mladi u ovim školama uče u prvim i potrebnijim tragovima ljudskih znanja, odbacuju prirodnu grubost, stječu blaže nazore i postupno upijaju i djelom izvršavaju propise i dužnosti katoličke vjere, a to će im do kraja života biti najkorisnije. Naime, kad u našu dušu siju, dapače kad učvršćena dubokim korijenima u duhu duboko prijanjaju ona dobra ljudskoga društva koja smo naučili u ranom djetinjstvu i koja su s nama rasla zajedno s godinama, neće samo mladi vjerno zadržati njihovu upotrebu i navadu od mladosti pa sve do duboke starosti, nego će njih, koje im je sama navika dokazala, prenijeti i na potomke, odnosno najviše na svoje obitelji.

Ali, škole, od kojih nastaje nova gimnazija, valja zbog različitog i osobitog oblika nastave i metode smatrati daleko korisnijim i važnijim. U ovoj gimnaziji, naime, ništa ne nedostaje od onih predmeta koji mladima željnim učenja mogu otvoriti put do lijepih književnosti i slobodnih umještava, koje valja slavno i plodno uzgajati. Poznato vam je i pouzdano, slušatelji, da su naši preci, čiji se savjeti moraju priznati posve božanskima pa i u najmanjim stvarima, s pravom cijenili grčki i latinski jezik kao temelj obrazovanja, kad se radilo o najozbiljnijem bavljenju književnosti. U ovim dvama jezicima, naime, nalaze se istiniti i savršeni primjeri čudesno prikladni za svaku vrstu lijepih umjetnosti i znanosti, a nitko se nikada nije nadao, niti će se nadati, da bi se u svojoj pučkoj književnosti uzdigao do ikakve slave, a da se prethodno nije dotjerao pregledajući drevne radove Grka i Rimljana i svoj um složio po njihovom obliku u razmišljanju i pisanju. Uistinu, već u ovom novom načinu podučavanja tako se predaju i čuvaju ova dva jezika, osobito latinski, u kojem nalazimo dozrelo i povećano što god da je ljepše i savršene nekoć donijela Grčka, pa su upute i pravila latinske gramatike, pjesništva i govorništva osobiti dijelovi ove ustanove.

Naime, koliko se vremena posvećuje podučavanju povijesti, geografije i drugih predmeta, u skladu s dogovorenim metodom, toliko sigurno valja utrošiti na proučavanje jedne gramatike, pjesništva i stila. Iako, doduše, ovi preostali predmeti ove ustanove stoje sami za sebe, zato što se od strane zasebnog učitelja poučavaju zasebno i u skladu s pravim načelima, kojima se započinje, ipak, proširimo li predmet dublje, kakav je red, svi se odnose na povećanje pjesništva i govorništva. Budući da vi slušate da se, osim gramatike, humanizma i govorništva, u propisane sate predaje i vjeronauk, matematiku, fiziku, geografiju, građansku povijest i prirodopis, nemojte misliti, slušatelji, da se ove najuglednije znanosti i vještine ne razmatraju u našoj gimnaziji drukčije nego na akademijama ili sveučilištima, odnosno koliko široko se pružaju. Niti bi naime to uopće koristilo, tako što to ne bi dopustila još nježna dob djece i mladih, koju tvori ne nedostatak

životne snage, koliko neko pretjerano obilje, a i tako što studij latinskog jezika i književnosti, od čega ovisi cijeli ishod naše poduke, ne bi postigao glavno mjesto. Od ovoga se sigurno ne može izmisliti ništa opasnije i pogubnije. Što bi, naime, mladima koristilo da su čuli, dapače naučili, sve ono čime se svaka vještina i umijeće obuhvaćaju, ako bi tolika i takva znanja i vijesti u mladima bili naopaki i neprilični ili nepravilni i neuredni, ili ako se njima, kad bi trebalo, ne bi znali mudro služiti zbog neznanja pravila gramatike i govornišva?

Budući, dakle, da studij latinske gramatike, uljudbe i govornišva u ovom metodu mora biti prvi i glavni i budući da se on od preostalih vještina dakako najvećim poglavljima mora poučavati, kao što smo iz toliko njihovih izvoda naučili, već ću vas, od kojih se javno traži služba predavanja, nagovoriti neka bude poput nekakvog priloga i dodatka. A ponajprije neću vas zadržavati dugim poticanjima, vjerski kolege, koji ste poput mene, svečano zaprisegnuti zavjetom u redu pijarista, obećali Bogu da ćete osobito brinuti oko izobrazbe učenika. Vama sigurno ne bježi da je cijela misao našeg reda smještena u tome, da dakako nastojeći najiskušanim metodama u velikom strpljenju, milosti i učnosti brinemo se ispravno podučiti i svakom vrlinom uresiti djecu povjerenu našoj brizi, ne vodeći nikakva računa o podrijetlu. Neprekidna i dugotrajna primjena vašeg dara vama je potvrdila da su brojna djeca, koju ste od ranih godina marljivo natapali pobožnošću i književnošću, poslije tako sretno uredila tijek preostalog života da su sebi, domovini i vjeri bila na najveću čast i korist. Iz toga, dakako, primili ste mnogo veću nagradu za vaš posao nego itko iz velike količine zlata i srebra. Tim lakše će se od nas, dakle, zahtijevati da provedemo naredbe koje smo primili od cara u vezi osnutka nove gimnazije, što veći bude u nama nagon i volja da podučimo djecu i mlade u književnosti i kršćanskoj pobožnosti.

I budući da naš pijaristički red već dugo priznaje da podučava i čuva latinstvo i talijanski jezik te da njihovu književnost ujedno oplemenjuje, prionite k ovome cijelim naporom duša, da se ova posebna slava našega reda ne uvećava svakodnevno više bez goleme koristi i udobnosti za one među kojima se nalazimo, narodâ i ljudi. Vas također, nastavnici i učitelji gimnazije i osnovnih škola, neka potaknu ista briga i mar za obrazovanje djece. Pravilno podučavati i dobro odgajati mladost vještina je mnogo teža i tvrđa nego što se mnogima čini, a teško ime nastavnika i učitelja ne nosi bilo tko. Uistinu smatram da on treba biti takav, ako se postavlja po svim ovim znanjima i vrlinama koje dolikuju učenjaku. Onaj, po mom mišljenju, treba se uistinu smatrati učiteljem i učenjacom tko dovoljno podučen u znanjima predmeta koje treba podučavati povezuje vještinu predavanja sa svetinjama života i preporučuje se potrebnim ugledom u vođenju djece. Što? Sumnjat ćemo da li je potrebno znanje učiteljima, koje prepoznajem u vama da je veliko, ili osobito znanost podučavanja, koja se sastoji u tome da, dugo i mnogo procjenjujući što i kome i u koje vrijeme priliči, tako rasporedimo terete, napore i težine da se čine razdijeljenima po raznolikosti duhova i dobi. Kao što se, naime, na najbolje postavljenom stolu ne smije ponuditi isto jelo djeci i odraslima, tako u ovoj raznovrsnosti

studija ideja naše dužnosti zahtijeva da se svatko u svojoj vještini i predmetu predavanja pokaže najpažljivijim da ne izostavi nešto neophodno u podučavanju, ili da nešto suviše ne savjetuje, ili da miješajući suviše s neophodnim duh i um djeci, da tako kažem, najjadnije ne zatvori. Koliko doista mogu primjeri u duhovima mladih, ne trebaju upute. Da to pokažemo dugim govorom, mladi oponašaju što god vide i čine što čuju, osobito radi li se o manama koje se uče bez učitelja. Stoga s djecom tako se i mi moramo ponašati u djelima i riječima, da uvijek primijete da izvršavamo ono što savjetujemo, a da izbjegavamo ono što prekoravamo. Ako se ovome pak doda još i ugled koji nastaje iz neke umjerene jednakosti i iz postojanog duha, dok pridobiva poštovanje mladih i dobrohotnost prema učiteljima, čini ih poslušnima i pokornima i koči u strahu od grijeha, čuvat će se čvrsta stega škola i metode. Naime, mladi budu shvatili da ih učitelji vole poput roditelja, neka jednako razumiju da su rijetko izvan opasnosti, a nikad bez straha od kazne. Dapače, neka spoznaju da su pod učiteljem i neka katkad osjete i ako su nekažnjeni izbjegli manje ispite znanja, neka to pripišu svojoj vrlini, a ne tuđoj i naloženoj popustljivosti.

Ako je svemu ovome mjesto u gimnaziji, slušatelji, sigurno ne manje čvrsto valja se toga pridržavati u osnovnim školama, gdje se djeca i mladi sad kroz igre i naviku, sad kroz molbe i umiljavanja, sad kroz pohvalu i nadmetanje, sad kroz pobjede i male nagrade moraju poticati na učenje. Dječja dob, naime, još neprikladna za pažnju duha i napor tijela, najviše se protivi učenju. Odavde bi se jedva moglo reći koliko pridonosi koristi i časti gimnazije da ove škole budu na cijeni i da cvjetaju. Budući da se, naime, u tijeku studija sve međusobno prožima gotovo nekom vezom i bliskošću i budući da se veće spoznaje, da tako kažem, pozivaju vijestima o manjim stvarima, sigurno ako djeca usvoje loše ili nikako ono što moraju naučiti u osnovnim školama, mi ćemo ili izgubiti vrijeme i djelo, ili ćemo malo napredovati u podučavanju.

Budući da se, dakle, dječji um može i sam oblikovati svojim najboljim uredbama, vi, koji djelujete na još priproste umove, pazite na ovo što kanim reći. Pošto dijete nauči slova i slogove, neka se zasebno i povezano polako privikava čitanju i pisanju, tako dugo dok ne stigne i čitajući i pišući do zadane brzine. Budući da je pamćenje djeci već najčvršće, njega zato vježbom razvijajte i jačajte. Kao što se naime tijelo, kad otvrdne, nikako ne može oblikovati za savijanje nekih zglobova, tako pamćenje i druge vještine uma u odrasloj dobi na neki način slabe, ako se u samom djetinjstvu ne vježbaju. A baš kao što ni prvom pamćenju djece ne smijete nepromišljeno vjerovati, tako kad napamet nauče osobito ono što se odnosi na vjeru i na osnove talijanskog i latinskog jezika, bit će zgodno, kako nas opominje Kvintilijan, ponavljati i dugo utvuljivati. Osim toga, pazite da tražeći puni rad od djece ne opteretite nepravedno njihovu nejakost, niti da, ne spuštajući se do njihova razumijevanja i shvaćanja, ne budete razlogom da zamrže učenje oni, koji ga još ne mogu voljeti. Jednom začete gorčine bojat će se dulje od nevjštih godina. Napokon, ako vam nije nepoznato da se u nježnim duhovima djece ustrajnije drži ono što je gore i da se dobro najlakše promijeni na gore, pred djecom uvijek

dobro. I govorite dobro ilirski i talijanski, da se ne bi trudili oskvrnjeno predati kad dozrije ono što su loše naučili.

Ali zašto vama ovo napominjem, vama koji vještinom podučavanja dobro vladate, ili zašto vas, radije, zadržavam u takvim sitnicama, gotovo nedostojnim vaše mudrosti, veleučeni slušatelji? Oprostite, molim, ako sam možda neumjereno s vama postupio, opominjući i savjetujući ono što ne bijaše potrebno; oprostite, kažem, onoj želji i nastojanju, čega se držim, da gimnaziju i nove škole vidim kako dobro i pravilno napreduju i kako mladosti donose plodove, koje je naš premudri car i kralj Franjo predložio ovom novom uredbom o učenju. Budući da on, zauzet najvećim pitanjima u ratu i miru u tolikom carstvu, nema već ništa važnije nego da obrazovanje i odgoj djece i mladih, što je temelj kraljevstava, budu takvi da zaista vjera, lijepe književnosti i slobodne vještine ne samo ne izgube ništa dobrog, niti da pretrpe ikakvu štetu kroz nepovoljne prilike vremena, nego da svakodnevno više cvjetaju i steču nov ures na sreću i slavu njegovih naroda i ljudi, odgovorimo naredbama i zavjetu našeg najuzvišenijeg kralja duhom kojim možemo, nastavnici i učenici najizvrsniji, mi radom i stegom, a vi učenjem i marljivošću. Tako će se sigurno dogoditi da u ovom gradu, koji su toliko oplemenili besmrtnim spisima Getaldić, Bošković, Kunić, Stay, Restić, Džamanjić, Ferić i mnogi drugi, sve više cvatu umještva i znanja. Tako će se dogoditi da ćemo mi, koji ih predajemo, i vi, koji ih učite, biti pozvani za dio onih nagrada, kojima je štovatelje umjetnosti i znanja Austrijska kuća naviknula, najviše se natjećući, poticati i ukrašavati.

Govorio sam.

Zlatko Šešelj

Gortanova *Gramatika* i pouka latinskoga jezika

U DUGOM, plodnom i svestranom djelovanju profesora Veljka Gortana pedagoška diionica zauzima značajno mjesto. Ne samo po tomu što je doslovce sav svoj vijek proveo za katedrom – čemu smo većina nas živi svjedoci – već i po tomu što je njegovim imenom započinjao trijumvirat odgovoran za udžbenik latinskoga jezika kojim su generacije hrvatskih (i ne samo hrvatskih) učenika otkrivale tajne i ljepote latinskoga jezika i antičke civilizacije. Udžbenici tajanstvena naslova *Lingua Latina I* i *II* upućivali su desetgodišnjake u oblike i odnose latinskoga jezika, kao što će *Elementa Latina* u to upućivati srednjoškolce, a *Gramatiku latinskoga jezika* upotrebljavat će i studenti, pa i oni kojima će latinski jezik postati životnim putem.

A da je u pravo Gortanova *Gramatika* predstavljala vrlo značajan korak u razvitku pouke latinskoga jezika, pokušat će pokazati ovaj tekst. Pri tomu se nećemo baviti toliko analizom unutarnje strukture *Gramatike*, već ćemo nastojati s jedne strane – samo u najgrubljim crtama – skicirati kontekst u kojem se javlja, a s druge strane osvijetliti ono što je u njezinu impostiranju, kao moderna priručnika, bilo osobito važno i čime je *Gramatika*, zapravo, omogućila dalji razvitak pouke latinskoga jezika u hrvatskim školama.

Pouka pak latinskoga jezika na hrvatskim je prostorima prisutna već tisućljećima, te se – makar kao slabašno svjetlo uljanice – održala sve do naših dana. Pa premda je povijest tog segmenta našeg razvitka izuzetno zanimljiva, te uvelike oslikava bitne tokove povijesti cijeloga obrazovnog organizma, ona sama po sebi nije tema ovoga rada. Poslužiti će nam ipak kao pozadina i kontekst bez kojeg se i sadašnji vidovi pouke klasičnih jezika, napose latinskoga, ne mogu potpuno shvatiti.

Na oblikovanje obrazovnog sustava u cjelini, kao što je poznato, djeluju raznolike sile, od kojih su najbitnije dvije: društvene potrebe za transferom znanja i raznih oblika socijalnih kompetencija (vrijednosni sustavi, oblici ponašanja, moralne zasade i dr.), te, naravno, znanstveni dosezi onih područja ljudskoga znanja koja treba prenositi. Pri tomu je odnos tih dviju silnica vrlo složen, a njihov utjecaj isprepleten (katkad komplementaran, katkad oprečan), premda se načelno radi o autonomnim sferama odlučivanja.

Svako društvo, naime, oblikuje – kao superstruktura, odnosno sistem – čitav niz zahtjeva prema svim društvenim podsistemima, a odgoj i obrazovanje su upravo takav podsustav. Ciljevi (ili htijenja) svake zajednice, premda se rijetko eksplicitno iskazuju,